

2. Модернізація України - наш стратегічний вибір : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. - К., 2011. - 416 с.
3. Державний сектор і функції держави у період кризи / О. Й. Пасхавер, Л. Т. Верховодова та ін. - К. : Центр екон. розвитку, 2009. - 129 с.
4. *Осипов Ю. М.* Самоутверждение России в модернизационном ключе : тезисы / Ю. М. Осипов // Самоутверждение России: социум, экономика, политика : программа междунар. науч. междисциплинар. конф., Москва, 8-10 декаб. 2010 г. - М. : МГУ, 2010. - 30 с.
5. *Геєць В. М.* Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / В. М. Геєць. - К. : Ін-т екон. прогнозувань НАН України, 2009. - 864 с.
6. Післякризовий розвиток економіки України: засади стратегії модернізації / Я. А. Жаліло, Д. С. Покришка, Я. В. Белінська, Я. В. Бережний [та ін.]. - К. : НІСД, 2012. - 144 с.
7. Економіка України після кризи: орієнтири стратегічних реформ / Я. А. Жаліло, Д. С. Покришка, Я. В. Белінська [та ін.]; за ред. Я. А. Жаліла. - К. : НІСД, 2010. - 129 с.

УДК 351:321.01(477)

Трощинський В.П.,
*доктор історичних наук, професор,
 завідувач кафедри соціальної
 і гуманітарної політики НАДУ,
 заслужений діяч науки і техніки України*

Тенденції розвитку організаційно-функціональної структури державного управління етнопонаціональними процесами в Україні

У статті з'ясовується еволюція організаційно-функціональної структури державного управління етнопонаціональними процесами в Україні, зокрема простежується трансформація центрального органу виконавчої влади як системоутворюючого елемента цієї структури, розкриваються здобутки та проблеми етнопонаціонального розвитку Української держави.

Ключові слова: організаційно-функціональна структура державного управління етнопонаціональними процесами, механізм державного управління розвитком етнопонаціональної сфери, центральний орган виконавчої влади у сфері міжнаціональних відносин.

Трощинський В.П. Тенденции развития организационно-функциональной структуры государственного управления этнопонациональными процессами в Украине

В статье выясняется эволюция организационно-функциональной структуры государственного управления этнопонациональными процессами в Украине, в частности прослеживается трансформация центрального органа исполнительной власти как системообразующего элемента этой структуры, раскрываются достижения и проблемы этнопонационального развития Украинского государства.

Ключевые слова: организационно-функциональная структура государственного управления этнопонациональными процессами, механизм государственного управления развитием этнопонациональной сферы, центральный орган исполнительной власти в сфере междунациональных отношений.

Troschinskiy V.P. Trends of organizationally functional structure of etnonational state administration processes in Ukraine

The evolution of organizationally functional structure of etnonational state administration processes in Ukraine are researched in the article.

In particular, transformation of central executive authority is traced as a system element of this structure, achievements and problems of etnonational development of the Ukrainian state are open up.

Key words: organizationally functional structure of etnonational state administration processes, mechanism of etnonational state administration development, central executive authority in the sphere of international relations.

Постанова проблеми. Одним з головних завдань у розбудові України як поліетнічної за складом населення держави є забезпечення рівноправних відносин і гармонійної взаємодії представників різних етносів, підтримання атмосфери толерантності, довіри й поваги у взаєминах між ними, усунення чинників міжетнічної напруженості та міжетнічних конфліктів. Реалізація цих завдань передбачає створення належних економічних, політичних, ідеологічних, морально-психологічних та духовно-культурних важелів, а також наявність дієвої управлінської вертикалі, здатних ефективно регулювати міжнаціональні відносини. Світовий досвід засвідчує, що втрата державною системою можливості впливати на етнопонаціональні процеси призводить

до наростання і загострення міжнаціональних суперечностей, переростання їх у конфлікти. Цим зумовлюється актуальність вивчення тенденцій розвитку організаційно-функціональної структури державного управління етнопонаціональними процесами.

Останні дослідження різних аспектів цієї проблеми знайшли своє відображення у роботах О.В. Антонюка [1], В.Б. Євтуха [2], О.В. Картунова [3], І.Ф. Кураса [4], Ю.О. Куца [5], Л.І. Лойко [6], П.І. Надолішнього [7], Л.П. Нагорної [8], М.І. Панчука [9], О.О. Рафальського [10], Ю.І. Римаренка [11] та ін. Однак динамічний розвиток етнопонаціональних процесів вимагає постійної уваги науковців і практиків до цієї сфери суспільного життя держави, в тому числі до питань формування оптимальної організаційно-функціональної структури державного управління цією сферою.

Відтак *метою статті* є розкриття еволюції організаційно-функціональної структури державного управління етнопонаціональними процесами в Україні, що передбачає також необхідність з'ясування особливостей трансформації центрального органу виконавчої влади у сфері міжнаціональних відносин.

Виклад основного матеріалу. Організаційно-функціональна структура державного управління етнопонаціональними процесами є одним із різновидів управлінських систем, притаманних, як правило, державам з поліетнічним складом населення, і виступає як сукупність органів державної влади в єдності їх предметів відання й компетенції, а також відповідних організаційних взаємозв'язків, що забезпечує цілісний державно-управлінський вплив на функціонування етнопонаціональної сфери.

Елементами верхнього рівня організаційно-функціональної структури державного управління етнопонаціональними процесами є Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України. Зокрема, Верховна Рада України як єдиний орган законодавчої влади в Україні здійснює свої функціональні повноваження у сфері міжнаціональних відносин, насамперед, через прийняття відповідних законів, визначення засад етнопонаціональної політики, затвердження загальнодержавних програм національно-культурного розвитку. Важливе значення має також проведення парламентських слухань з питань етнопонаціонального розвитку. Одне з останніх із них на тему "Етнопонаціональна політика України: здобутки та перспективи" відбулося в січні 2012 р.

Провідна роль Президента України у сфері етнопонаціонального розвитку зумовлюється вже його конституційним статусом як глави держави і гаранта додержання прав і свобод людини і громадянина незалежно від їхнього етнічного походження. Президент України має всі можливості впливу на функціонування етнопонаціональної сфери в державі через надані йому Конституцією України права підписувати закони або накладати на них вето із наступним поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради, видавати укази і розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території України. Ще один важливий, конституційно визначений, канал впливу Президента України на етнопонаціональний розвиток - формулювання главою держави відповідних завдань у його щорічних і позачергових посланнях до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України.

Кабінет Міністрів України як вищий орган у системі органів виконавчої влади забезпечує проведення етнопонаціональної політики, в тому числі розробляє і здійснює загальнодержавні програми національно-культурного розвитку України.

Кабінет Міністрів України спрямовує і координує роботу міністерств, інших органів виконавчої влади, функції яких передбачають регулювання поступального безконфліктного розвитку етнопонаціональної сфери держави.

Досить тривалий час центральним органом виконавчої влади, на який покладалось завдання підготовки разом з іншими органами виконавчої влади пропозицій щодо формування державної політики у сфері міжнаціональних відносин, забезпечення прав національних меншин, державної міграційної політики та організації роботи щодо їх реалізації, було окреме міністерство, а згодом окремий державний комітет. Так, Указом Президента України № 145/93 від 26 квітня 1993 р. на базі Комітету у справах національностей, який діяв при Кабінеті Міністрів України з 1991 р., було утворено Міністерство України у справах національностей та міграції. Згодом функції цього міністерства розширились і відповідно до Указу Президента України № 408/94 від 25 липня 1994 р. воно було трансформоване в Міністерство України у справах національностей, міграції та культур. Щоправда, через півтора року, внаслідок усвідомлення того,

що державна етнонаціональна політика і державна політика щодо релігії і церкви є відносно самостійними напрямками управлінської діяльності, Міністерству України у справах національностей, міграції та культів була повернута його попередня назва із вилученням, зрозуміло, відповідних функцій щодо регулювання державно-церковних відносин (Указ Президента України № 1176/95 від 26 грудня 1995 р.).

Чергові реорганізації центрального органу виконавчої влади у сфері міжнаціональних відносин мали місце: в липні 1996 р. - Указ Президента України № 596/96 від 26 липня 1996 р. "Про зміни в системі центральних органів виконавчої влади України", відповідно до якого Міністерство України у справах національностей та міграції ліквідувалося й створювався однойменний Державний комітет України; у вересні 2001 р. - Указ Президента України № 836/2001 від 13 вересня 2001 р. "Про Державний комітет України у справах національностей та міграції", яким було відновлено діяльність Комітету після його короткочасної ліквідації як самостійного центрального органу виконавчої влади наприкінці 1990-х рр.; у листопаді 2006 р. - Постанова Кабінету Міністрів України № 1575 від 8 листопада 2006 р. "Про утворення Державного комітету України у справах національностей та релігій", коли регулятивні функції Комітету знову поширились на релігію; у грудні 2010 р. - Указ Президента України № 1085/2010 від 9 грудня 2010 р. "Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади", відповідно до якого Державний комітет України у справах національностей та релігій ліквідувався, а його функції з реалізації державної політики у справах міжнаціональних відносин, захисту прав національних меншин, релігії, а також у справах міграції в межах, визначених законодавством про біженців, покладались, відповідно, на новостворені Міністерство культури України та Державну міграційну службу України.

На думку визначного фахівця з питань теорії і практики етнонаціонального розвитку В.Б.Євтуха, "перманентний процес реорганізації центрального органу виконавчої влади у сфері етнополітики є результатом кількох обставин: 1) пошуку оптимального і ефективного органу, структура і діяльність якого була б адекватною складності самого феномена етнополітики та умов, у яких відбувається становлення самостійної Української держави; 2) рівня... усвідомлення вищими органами законодавчої та виконавчої влади необхідності існування єдиного управлінського органу у системі виконавчої влади" [12, с. 105].

Як би то не було, понад п'ятнадцятирічний період функціонування окремого центрального органу виконавчої влади у сфері міжнаціональних відносин засвідчив не тільки позитивну роль цього органу в суспільному розвитку України після проголошення її незалежності, але й виявив його досить оригінальну та самобутню державно-управлінську модель. Ця модель включала п'ять основних взаємопов'язаних напрямів діяльності зазначеного центрального органу виконавчої влади: сприяння безконфліктному розвитку міжнаціональних відносин, створенню належних умов для консолідації усіх національностей у процесах державотворення і формування на цій основі єдиної політичної нації, а також збереженню та розвитку, в тому числі через міжнародне співробітництво, національно-культурної ідентичності усіх етнічних спільнот України; розробка пропозицій та практична участь у вирішенні політико-правових, соціально-економічних та гуманітарних проблем осіб, які зазнали депортації з території України, а нині повертаються на свою історичну батьківщину; вирішення питань соціально-гуманітарного характеру стосовно біженців та шукачів притулку; сприяння забезпеченню всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України, а також створенню належних умов для вільного розвитку всіх національних мов та користування ними; участь у формуванні основних засад та реалізації державної політики України щодо української діаспори.

Загалом, окремий центральний орган виконавчої влади у сфері міжнаціональних відносин діяв як державний орган функціонального характеру, забезпечуючи розробку в межах своєї компетенції необхідної нормативно-правової бази та здійснюючи контрольню-координаційну роботу центральних органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, управлінь та відділів у справах національностей та міграції облдержадміністрацій, держадміністрацій м. Києва та Севастополя щодо здійснення державної етно-, мовної та міграційної політики, а також політики стосовно української діаспори.

З кінця 2010 р., як вже зазначалося, функції спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері міжнаціональних відносин та захисту прав національних меншин почало виконувати Міністерство культури України. Серед його основних завдань не лише формування та реалізація державної політики в зазначеній сфері, але й розробка і здійснення заходів щодо створення умов для відродження та розвитку культури української нації, культурної самобутності корінних народів і національних меншин України. Зокрема, за сприяння Міністерства культури України культурно-мистецькі потреби національних меншин задовольняє понад 2700 їхніх аматорських театральних, музичних і фольклорних колективів. У багатьох областях створені центри національної культури. Станом на 1 січня 2011 р. в Україні діяло 96 таких центрів культури, 11 з них фінансувалися з місцевих бюджетів [13, с. 12].

Для забезпечення культурних запитів етнічних спільнот державою реалізується бюджетна програма "Заходи з відтворення культури національних меншин". Щороку на фінансування цієї програми з державного бюджету виділяється по кілька мільйонів гривень.

На підтримку культурно-мистецьких заходів національних меншин Міністерство культури останнім часом надавало організаційну, методичну та фінансову допомогу Фонду кримсько-татарського мистецтва та етнографії, Асоціації німців України, Федерації греків України, Спільці поляків України, Всеукраїнській спілці білорусів, Асоціації корейців України, Єврейському фонду України, Всеукраїнському культурно-просвітницькому центру "Русское собрание", Всеукраїнській спілці "Конгрес ромів України", Всеукраїнській спілці вірмен.

Надано фінансово-організаційну підтримку підготовці та проведено близько 30 культурно-мистецьких заходів національних меншин, зокрема, Всеукраїнському фестивалю культур національних меншин "Таврійська родина", Всеукраїнському фестивалю національних культур південного регіону України "Дружба", Культурно-мистецькій акції з підтримки культури етносів, які не мають своєї історичної батьківщини та нечисленних народів Криму. За підтримки держави пройшов Всеукраїнський форум національних культур "Україна: мистецьке розмаїття та діалог культур", у рамках якого відбулася низка масштабних акцій з різних видів мистецтва.

Слід відзначити також діяльність з популяризації культур різних етнічних спільнот України через мережу культурно-мистецьких закладів (музеїв, бібліотек, театральних-видовищних закладів). Зокрема, в Національному музеї історії України створено експозиційний розділ "Україна - багатонаціональна держава". На базі Дніпропетровського історичного музею ім. Д.Яворницького, за підтримки Мінкультури, організовано і проведено II Всеукраїнський фестиваль "Музеї в сучасному поліетнічному світі". У Тернопільському обласному літературно-меморіальному музеї Юліуша Словацького в м.Кременці, спільно з Національним музеєм Землі Перемиської (м.Пшемишль, Польща), проводяться українсько-польські літературно-мистецькі зустрічі "Діалог двох культур".

У 360 бібліотеках України працюють відділи літератури мовами національних меншин. На базі цих закладів діють літературні вітальні, клуби за інтересами, відбуваються масові заходи, що популяризують культурну спадщину різних етносів України, їхні мови, традиції та обряди [13, с. 13].

Міністерством культури та іншими центральними органами виконавчої влади реалізується міжвідомчий План заходів з протидії проявам ксенофобії, расової та етнічної дискримінації в українському суспільстві.

У забезпеченні розвитку етнокультурного різноманіття України вагому роль відіграє державна фінансова підтримка преси та книговидання національними мовами. Зокрема, в рамках бюджетної програми "Заходи щодо відтворення культури національних меншин та фінансова підтримка газет мовами національних меншин" на 2011 р. було передбачено коштів на суму 1344,5 тис. грн.

Загалом в Україні виходить друком понад 2,6 тис. періодичних видань мовами національних меншин, з них понад 2,3 тис. - російською мовою. Міністерство культури України є співзасновником шести газет - друкованих органів товариств національних меншин: вірменського - "Арагац", кримсько-татарського - "Голос Крима", польського - "Дзеннік Кийовски", єврейського - "Єврейські весті", румунського - "Конкордія", болгарського - "Роден край". Ці газети розповсюджуються по всій території країни і щороку отримують фінансову допомогу з державного бюджету [13, с. 14].

Телерадіомовлення для національних меншин здійснюють: Донецька, Житомирська, Закарпатська, Львівська, Одеська, Чернівецька обласні державні телерадіокомпанії, Державна телерадіокомпанія Автономної Республіки Крим.

Невід'ємною складовою організаційно-функціональної структури державного управління розвитком етнонаціональної сфери є Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, яке, зокрема, забезпечує формування оптимальної мережі дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладів, здійснює в установленому порядку ліцензування та акредитацію вищих навчальних закладів, у тому числі з урахуванням освітніх запитів національних меншин України. Так, у 2010/2011 навчальному році в Україні функціонувало:

- 1154 загальноосвітніх навчальних заклади з російською мовою навчання, в яких навчалось 739819 учнів;

- 88 - з румунською (21066 учнів);

- 66 - з угорською (15596 учнів);

- 15 - з кримсько-татарською (5592 учні);

- 6 - з молдовською (4300 учнів);

- 5 - з польською (1401 учень);

- 1664 навчальних закладів, де вивчаються дві і більше мов.

Російську мову як предмет вивчали 1284505 учнів, румунську - 861, угорську - 1198, кримсько-татарську - 16318, польську - 9245, словацьку - 212, болгарську - 8604, новогрецьку - 3622, гагаузьку - 1447, іврит - 2644, корейську - 405, чеську - 189, німецьку - 78, турецьку - 408, вірменську - 28, в'єтнамську - 10.

Кількість учнів, які вивчали мови національних меншин факультативно або в гуртках, становила: 147781 - тих, хто вивчав російську мову, 4497 - кримсько-татарську, 3959 - польську, 526 - молдовську 388 - угорську.

В Україні також функціонують 90 культурно-освітніх центрів (недільних шкіл), в яких вивчаються азербайджанська, білоруська, болгарська, вірменська, єврейська, караїмська, корейська, кримчацька, молдовська, німецька, новогрецька, польська, ромська, татарська, чеська мови, література, історія, культура, традиції згаданих народів. Засновниками недільних шкіл є громадські організації національних меншин, органи місцевого самоврядування.

Діють також 17 приватних дошкільних, 107 загальноосвітніх навчальних закладів (з них 95 з російською мовою навчання або вивчення як предмета, 5 - з угорською, 7 - з кількома мовами навчання), а також вищі приватні навчальні заклади: Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II, Дніпропетровський жіночий педагогічний коледж "БЕТ-ХАНА", Міжнародний Соломонів університет, Слов'янський університет, Міжнародний європейський університет, Київський славистичний університет [13, с. 11].

Важливі функції щодо державного регулювання розвитку етнонаціональної сфери суспільства виконують і деякі інші центральні органи виконавчої влади.

Зокрема, у структурі Міністерства внутрішніх справ України створено відділ розробки та реалізації стратегії боротьби з етнічною злочинністю, у Службі безпеки України - підрозділ з виявлення і припинення дій, спрямованих на розпалювання расової або національної ворожнечі, у Міністерстві закордонних справ України введено посаду Посла з особливих доручень з питань протидії проявам расизму, ксенофобії та дискримінації, до пріоритетних завдань Міністерства соціальної політики України після ліквідації Держкомнацрелігій додався захист прав депортованих за національною ознакою, які повернулися в Україну.

Виходячи з того, що однією з найважливіших умов зміцнення української державності є посилення єдності поліетнічного Українського народу, до основних пріоритетів державного управління розвитком етнонаціональної сфери належать:

- забезпечення консолідації української нації - демографічної та етнічної основи українського суспільства, розвитку її мови та культури;

- створення належних умов для задоволення культурно-освітніх запитів, розвитку національно-культурних традицій, забезпечення потреб у літературі, мистецтві та засобах масової інформації корінних народів і національних меншин України;

- сприяння процесу збереження і взаємозбагачення національно-культурних надбань Українського народу - представників усіх національностей;

- стимулювання процесів міжетнічної інтеграції в українському суспільстві, згуртування усіх етнічних спільнот держави в українську політичну націю.

До основних ланок механізму державного управління розвитком етнонаціональної сфери України належать:

1) чинне законодавство, зокрема - Конституція України, Декларація прав національностей України, закони України "Про засади державної мовної політики", "Про національні меншини в Україні", "Про ратифікацію Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин", "Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин", "Про ратифікацію Конвенції про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження", "Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні", "Про освіту", "Про загальну середню освіту", "Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні", "Про свободу совісті та релігійні організації", "Про культуру", "Про об'єднання громадян" тощо, а також довгострокові державні програми, спрямовані на прогнозування і регулювання етнонаціональних процесів в Україні, та спеціальні програми, що стосуються конкретних напрямів державного управління цими процесами (наприклад, Комплексні заходи щодо всебічного розвитку і функціонування української мови, Державна програма відродження й розвитку освіти національних меншин в Україні на період 1994-2000 рр., Комплексні заходи щодо розвитку культур національних меншин в Україні на період до 2001 р., Комплексні заходи з реалізації державної політики у сфері міжнаціональних відносин та розвитку культур національних меншин України на період до 2010 р., Програма першочергових заходів щодо розселення та облаштування депортованих кримських татар і осіб інших національностей, що повернулися і проживають в Автономній Республіці Крим, розрахована до 2000 р., а також наступні програми щодо вирішення проблем депортованих);

2) спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади та інші органи виконавчої влади;

3) громадські організації національних меншин, дорадчі та консультативні органи з представників громадських організацій національних меншин, які їх делегують (станом на 1 січня 2011 р. органами юстиції України зареєстровано 1458 громадських організацій національних меншин, з яких 44 мають всеукраїнський статус; за даними облдержадміністрацій, здійснюють свою статутну діяльність 1268 таких організацій);

4) співробітництво з іноземними державами та з відповідними організаціями з метою використання їхнього потенціалу, в тому числі фінансового, для реалізації цілей державної етнополітики України.

Висновки та перспективи подальших досліджень. За всіх здобутків, в етнонаціональній сфері життя нашої держави є чимало проблем, які потребують ретельного наукового вивчення з метою їх подальшого практичного розв'язання. Одні з них закономірно породжуються бурхливими, іноді суперечливими процесами етнічного відродження різних спільнот, що потребує уважного врахування та досягнення оптимального балансу їх інтересів, створення, з одного боку, сприятливих умов для розвитку всіх національностей, а з другого - для їх інтеграції в єдину українську політичну націю. Інші зумовлені інерцією процесів, що відбуваються в етнонаціональній сфері як відносно автономній підсистемі суспільства, зокрема труднощами у подоланні ряду деформацій, нагромаджених у попередній бездержавний період нашого існування. Так, до сьогодні залишається не вирішеним питання щодо належного правового закріплення державного статусу української мови. Попри розширення за роки незалежності сфери її функціонування, в силу ряду об'єктивних (зокрема складного стану економіки й відсутності достатніх фінансових і технічних ресурсів) та суб'єктивних (політичної протидії з боку деяких впливових груп) чинників забезпечити повноцінне виконання нею функції державної мови не вдалося.

Необхідно також вдосконалювати існуючі механізми реалізації прав національних меншин. Це стосується, передовсім, принципів формування дорадчих органів із представників національних меншин при органах місцевого самоврядування, розподілу спеціальних асигнувань Державного та місцевих бюджетів для потреб національних меншин, форм реалізації особами, що належать до національних меншин, своїх прав особисто і через посередництво громадських об'єднань. Потребують уточнення критерії, завдяки яким ті чи інші етнічні групи можуть бути віднесені до національних меншин чи до переселенців останніх років. Доцільним було б

чітко, на законодавчому рівні визначити правовий статус кожного етнокомпонента українського суспільства (українська нація, корінні народи, національні меншини).

Цьому сприяло б ухвалення Верховною Радою України Концепції державної етнополітики України.

Список використаних джерел

1. *Антонюк О. В.* Основи етнополітики : навч. посіб. / О. В. Антонюк. - К. : МАУП, 2005. - 432 с.; *Антонюк О. В.* Формування етнополітики Української держави: історичні та теоретико-методологічні засади / О. В. Антонюк. - К., 1999. - 284 с.
2. *Євтух В. Б.* Етнополітика в Україні: правничий та культурологічний аспекти / В. Б. Євтух. - К. : Фенікс, 1997. - 215 с.; *Євтух В. Б.* Про національну ідею, етнічні меншини, міграції / В. Б. Євтух. - К. : Стилос, 2000. - 236 с.; *Євтух В. Б.* Проблеми етнонаціонального розвитку: український і світовий контексти / В. Б. Євтух. - К. : Стилос, 2001. - 206 с.; *Євтух В. Б.* Етносуспільні процеси в Україні: можливості наукових інтерпретацій / В. Б. Євтух. - К. : Стилос, 2004. - 244 с.; *Євтух В. Б.* Концептуальні конструкти етносоціальних реалій: досвід трьохлітніх досліджень (три роки в НПУ ім. М.П. Драгоманова) / В. Б. Євтух. - К. : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2010. - 284 с.; *Євтух В. Б.* Етнічність: енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух. - К. : Фенікс, 2012. - 396 с.
3. *Картунов О. В.* Вступ до етнополітології : наук.-навч. посіб. / О. В. Картунов. - К., 1999. - 300 с.; *Картунов О. В.* Західні теорії етнічності, нації та націоналізму : навч. посіб. / О. В. Картунов. - К. : Ун-т економіки та права "КРОК", 2007. - 192 с.; *Картунов О. В.* Основи етнополітології : навч. посіб. / О. В. Картунов. - К. : Ун-т економіки та права "КРОК", 2008. - 500 с.
4. *Курас І. Ф.* Етнополітика: історія і сучасність: Статті, виступи, інтерв'ю 90-х років / І. Ф. Курас ; НАН України ; Ін-т політ. і етнонац. досліджень. - К. : ІІІЕНД НАНУ, 1999. - 656 с.; *Курас І. Ф.* Етнополітологія. Перші кроки становлення / І. Ф. Курас. - К. : Генеза, 2004. - 736 с.
5. *Куц Ю. О.* Етнополітичні державотворчі процеси в Україні: управлінський аспект / Ю. О. Куц. - Х. : Магістр, 2002. - 204 с.
6. *Лойко Л. І.* Громадські організації етнічних меншин України: природа, легітимність, діяльність : монографія / Л. І. Лойко. - К. : ПЦ "Фоліант", 2005. - 634 с.
7. *Надолішній П. І.* Розбудова нової системи врядування в Україні: етнонаціональний аспект (Теоретико-методологічний аналіз) : монографія / П. І. Надолішній. - К. ; Одеса : Вид-во УАДУ ; Астропринт, 1999. - 304 с.
8. *Нагорна Л. П.* Національна ідентичність в Україні / Л. П. Нагорна. - К. : ІІІЕНД, 2002. - 272 с.
9. Національні меншини України: політико-правовий аспект / М. Панчук (кер.), В. Войналович, О. Галенко та ін. - К. : ІІІЕНД, 2000. - 357 с.
10. *Рафальський О. О.* Національні меншини України у ХХ столітті. Історіографічний нарис / О. О. Рафальський. - К. : Полюс, 2000. - 447 с.
11. Мала енциклопедія етнодержавознавства // НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького ; редкол. : Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін. - К. : Довіра ; Генеза, 1996. - 942 с.; Основи етнодержавознавства : підручник / за ред. Ю. І. Римаренка. - К. : Либідь, 1997. - 656 с.; Нація і держава. Теоретико-методологічний та концептуальний аналіз. - Кн. 1-2 / за ред. Ю. І. Римаренка. - К. ; Донецьк : НАН України, 1998. - 675 с.; Національно-державне будівництво: концептуальні підходи, сучасна наукова література / за ред. Ю. І. Римаренка. - К. : Довіра, 1999. - 559 с.; Етнос. Нація. Держава: Україна у контексті світового етнодержавницького досвіду : монографія / за заг. ред. Ю. І. Римаренка. - К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2000. - 516 с.
12. *Євтух В. Б.* Етнополітика в Україні: правничий та культурологічний аспекти / В. Б. Євтух. - К. : Вид-во УАННП "Фенікс", 1997. - 215 с.
13. Інформаційно-аналітичні матеріали до парламентських слухань на тему: "Етнонаціональна політика України: здобутки та перспективи". - К., 2012. - 31 с.